

Prokop Tomek

Život a doba ministra Rudolfa Baráka

K celkové koncepci plánu vyšetřování se rozhodnete, že plán bude postupně doplňován. Vzhledem k tomu, že celková část se zahrnuje, budou tedy pokračovat, od "báseň", aby se zistilo, jak se děje KOTLA ve finských m...

Pa podrobně projede... vyšetřování kriminálních věcí je třeba... i přes... dle... a BARÁKA k tomu v... a vyšetřování, aby... k další otázkou zejména k politickým motivům činnosti hovořil spontánně. Bylo stanoveno, že do 7. března 1963 mají být ve vyšetřování v podstatě ob... **VYŠETŘOVÁNÍ** kriminální činnosti BARÁKA je upravení této otázky bude pokračování dle k politickým věcem. Účelem rozšířit skupinu v sekretariátě

PROKOP TOMEK
ŽIVOT A DOBA
MINISTRA
RUDOLFA BARÁKA

Prokop Tomek

Život a doba
ministra
Rudolfa
Baráka

Vyšehrad

Lektorovali
PhDr. Jan Kalous
doc. PhDr. Jiří Pernes, Ph.D.

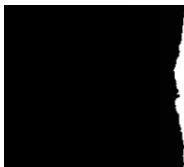
© Prokop Tomek, 2009

ISBN 978-80-7021-982-9

Obsah

Úvod	9
Původ a počátky kariéry	13
Doba represí	19
Politická situace v době nástupu Baráka na ministerstvo vnitra a její kořeny	27
Staronové ministerstvo vnitra	31
Rozvědka ministerstva vnitra – vlajková loď Státní bezpečnosti	39
Z dílny rozvědky Státní bezpečnosti – únosy	45
Z dílny rozvědky Státní bezpečnosti – atentáty	55
Nacisté ve službách komunistů	65
Nahoře: ministrem vnitra	69
Mecenáš	81
Represe v Barákově době	87
Paradoxy rehabilitací	95
Ojedinělý a přece jeden z mnoha – Milan Moučka	101
Odchod z výsluní	109
Zatčení	115
Vyšetřování, soudy, věznění, čistky	123
Na dně	145
Pokusy o vlastní rehabilitaci	149
Závěr	155
 Literatura	 159
Seznam pramenů	162
Seznam zkratek	163
Jmenný rejstřík	165

Upřímně chci poděkovat zejména archivářkám čtvrtého oddělení Národního archivu dr. Aleně Noskové a dr. Aleně Šimánkové za trpělivost, dobrou náladu, perfektní pracovní prostředí a výjimečnou pomoc při zpřístupňování a studiu klíčových archivních materiálů. Obě dámy mají díky suverénním znalostem fondů KSČ i Generální prokuratury ČSSR i díky osobnímu záujetí velkou zásluhu na vzniku nejen na této ale i celé řady dalších prací z československých dějin dvacátého století. Děkuji také kolegovi dr. Jiřímu Plachému za informace o využívání nacistů Státní bezpečností a Karlu Pacnerovi za laskavé poskytnutí přepisů rozhovorů s Rudolfem Barákem.

ÚVOD

Rudolf Barák byl v době svého oficiálního působení nezaměnitelnou postavou vedení „strany a státu“. Ojedinělý byl i jeho pád. Díky konfliktu s Antonínem Novotným bývá mylně ale vytrvale považován za rebela, jakéhosi „prereformistu“. Nicméně ani jeho působení, ani jeho pád nevyvolaly žádný viditelný společenský pohyb. Barákova kauza dnes umožňuje vhled do dříve pečlivě střeženého prostředí komunistických pohlavářů padesátých a šedesátých let. Barákův politický i lidský osud se lišil od ostatních funkcionářů té doby. Pozornost vzbuzuje i vytrvalost, s jakou se šířily (a dosud přetrvávají) mýty, smyšlenky a dezinformace vznikající již v době jeho zatčení ale i v dalších desetiletích. Rozšiřovali je jeho protivníci, špatně informované obyvatelstvo i on sám. V neposlední řadě je pozoruhodná i přeměna původně poslušného aparátčíka v suverénní figuru jednoho z mocných. Pokušení moci a peněz evidentně neodolal.

Předkládaná práce shrnuje nová fakta, přináší nové pohledy a souvislosti. Chce se pokusit střizlivě formulovat základní závěry případu Rudolfa Baráka v kontextu politického vývoje Československa na přelomu padesátých a šedesátých let. Vychází z již publikovaných kratších studií ale i výzkumu původních pramenů.¹

Je to i příležitost představit podobu ministerstva vnitra té doby i neprávem zapomenuté vykonavatele komunistické moci.

Jestliže například východoněmeckou STASI ztělesňoval ministr státní bezpečnosti Erich Mielke, v Československu podobnou roli hrál do jisté míry právě Rudolf Barák. Není to tedy jen jeden z řady, ale osobitý fenomén.

¹ Tomek, Prokop: Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka. In: *Securitas Imperii* č. 12, Praha, ÚDV 2005, s. 245–278; Tomek, Prokop: Kariéra a pád Rudolfa Baráka. In: *Sborník Muzea Blansko 2006*, Blansko, Muzeum Blansko 2007, s. 17–35.

Osobě a významu Rudolfa Baráka nebyla ze strany historiků dosud věnována příliš velká soustavná pozornost. V oficiální literatuře publikované do roku 1989 v Československu bylo jméno Rudolfa Baráka vymazáváno. Dokonce byl i doslova ve stylu legendární vize George Orwella „1984“ vymazáván z fotografií. Výmluvným příkladem zamlčování může být obsáhlý citát z jeho projevu uvedený v publikaci o dějinách MV bez jeho jména jako projev „*tehdejšího ministra vnitra*“.²

Prakticky jediným historikem, který se fenoménu Barák podrobněji věnoval, je Karel Kaplan. Cenná je kapitola „Dobrodružný konec Barákovy kariéry“ v jeho knize „Mocní a bezmocní“.³ Kaplan zasvěceně a poutavě líčí především osobní dojmy z Baráka, jak jej poznal koncem šedesátých let zejména v souvislosti s přešetřováním politických procesů. Přes nesporné kvality tohoto střízlivého textu se jedná spíše o svědectví než o klasickou historickou studii. Dalším Kaplanovým rozsáhlejším textem na téma Barák je pak kapitola v objemné knize „Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956.“ Barákova kariéra je vyličená dosti podrobně, schází bohužel odkazy na zajímavé prameny.⁴

Prostor významu Rudolfa Baráka nemohl nevěnovat ve svém rozsáhlém díle „Československo ve zvláštních službách“ Karel Pacner, který s Barákem stačil natočit v devadesátých letech minulého století několik unikátních rozhovorů.⁵

Počátky existence „nového“ ministerstva vnitra v roce 1953 i s návazností na osobnost nového ministra popsal v nedávné době obsáhle Jan Frolík.⁶

O Rudolfovi Barákovi byla publikována i celá řada novinových a časopiseckých článků různé úrovně a rozsahu. Média věnovala Barákovi zvláštní pozornost zejména ve třech momentech jeho života, nepočítáme-li celou dobu jeho kariéry v padesátých letech, kdy zájem o jeho osobu byl oficiální, ale proto i řízený a jednostranně usměrňovaný.

Poprvé byl Barák objektem zájmu v době mocenského pádu roku 1962. Jednalo se o jednu z dobových režimních kampaní, a proto byl tón článků dosti monotónní.

² Holub, Ota: Vývoj SNB a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948–1960. FMV, Praha 1978, s. 150.

³ Kaplan, Karel: Mocní a bezmocní. Sixty-Eight Publishers Corp. Toronto 1989.

⁴ Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956. Barrister Principal, Praha 2005.

⁵ Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách, díl III. Themis, Praha 2002.

⁶ Frolík, Jan: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací 2/2002, Praha 2002, str. 371–520.

Druhým momentem byl rok 1968, kdy byl Barák propuštěn z vězení a jeho případ znovu otevřen a revidován. Z tehdejšího množství zjednodušujících článků vyčnívá realistický a kritický text Anny Tučkové s výmluvným názvem „Rudolf Barák a zákony smečky“, publikovaný v tehdejší *Reportéru*.⁷

A konečně média relativně často Barák zaujal v devadesátých letech. Zájem o něj byl ale dosti nekritický, až naivní. Příkladem může být článek v časopisu *Reflex*, který je bez kritiky postaven na rozhovoru s Rudolfem Barákem.^{7a}

Nelze samozřejmě opomenout kapitolu věnovanou Barákovi v známé, i když diskutabilní knize Josefa Frolíka „Špión vypovídá“. Legendární špión o Barákovi zaznamenal řadu postřehů zevnitř systému.⁸

Pro relativní nezájem historiků proto hlavním zdrojem informací o osobnosti R. Baráka jsou především archivní prameny, vesměs málo probádané. Jejich výpovědní hodnota je ovšem často problematická, poplatná době a prostředí vzniku. Jsou to archivní materiály Ústředního výboru Komunistické strany Československa, ministerstva vnitra a spisy Generální prokuratury. Určitá nedostupnost těchto pramenů v minulých letech byla patrně jednou z příčin nepřilíš zasněženého zájmu o Rudolfa Baráka.

Nejvýznamnějším archivním pramenem je vyšetřovací spis Generální prokuratury ČSSR, č. j.: FVg-002/70, uložený v Národním archivu. Spis byl založen až v době revize případu Rudolfa Baráka v roce 1970. Obsahuje nicméně velké množství písemností shromážděných Státní bezpečností již při vyšetřování v roce 1962 a rovněž i stranických dokumentů s širším významem.

Dalšími důležitými prameny jsou materiály z fondů Archivu ÚV KSČ, uloženého rovněž v Národním archivu. Zejména jsou to návrhy a podklady předkládané v Barákově věci politickému byru ÚV KSČ v letech 1962 a 1970 a soubor dokumentů z fondu Branně bezpečnostního oddělení ÚV KSČ.

Ve fondech bývalého Archivu ministerstva vnitra, od roku 2008 delimitovaných v nově zřízeném Archivu bezpečnostních složek (ABS), se

⁷ Například: Hájek, Karel: Vzestup a pád ministra. Jak to bylo s Rudolfem Barákem? In: *Květy*, 22. 6. 1968; Navrátil, Boleslav, Pejčoch, Zdeněk: Politik „pensionovaný“ v cele č. 8. In: *Reportér*, 5. 6. 1968. Tučková, Anna: Rudolf Barák a zákony smečky. In: *Reportér*, 31. 7. 1968.

^{7a} Kocian, Jiří: Kauza ambiciózního ministra. In: *Týden*, 15. 4. 2002; Sieber, Karel: Anatomie jednoho pádu. In: *Lidové noviny*, 20. 4. 2002; Kubičko, Radko – Pečinka, Bohumil: Causa Rudolf Barák. Ty budeš jednou v Parlamentu. In: *Reflex* 7/1990.

⁸ Frolík, Josef: *Špión vypovídá*. Orbis, Praha 1990.

v současné době k osobě R. Baráka nenachází žádný samostatný spis, ať již personální, vyšetřovací či operativní.

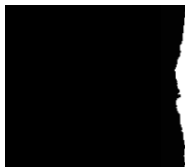
Jediným materiálem evidovaným v ABS k R. Barákovi je spis pod signaturou ZV-1602 MV. Podle sdělení ředitele archivu MV Mgr. Jana Frolíka z ledna 2003 byl svazek počátkem roku 1990 spolu s celým fondem „Z“ převzat pod kontrolu tehdejšího ministra vnitra Richarda Sachera. Když byl fond „Z“ v roce 1991 archivem MV převzat zpět, některé svazky chyběly. Mezi nimi i svazek Rudolfa Baráka ZV-1602 MV. Kdo a kdy jej odnesl a proč není jasné. Cui bono? Svazek podle záznamu v archivním protokolu patrně obsahoval operativní materiály shromažďované Státní bezpečností na R. Baráka a jeho rodinu v období šedesátých let.

Poznatky dokládající Barákovo působení ve funkci ministra vnitra jsou samozřejmě roztroušeny v různé míře ve velkém množství dokumentů vzniklých při výkonu funkce ministra. Bohužel se jedná často o formální úřední rozhodnutí a návrhy, u nichž lze obtížně objasnit přímý Barákův podíl na vzniku dokumentu.

Doba padesátých let se stala tématem mnoha dílčích studií. Syntetických prací se ale zatím mnoho neobjevilo.^{8a}

Rudolfa Baráka nelze studovat bez úzké vazby na jeho politickou kariéru. Jde zejména o dobu, kdy vykonával funkci ministra vnitra.

^{8a} Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, Barrister & Principal, Brno 2005. Pernes, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, CDK, Brno 2008.

PŮVOD A POČÁTKY KARIÉRY

Rudolf Barák se narodil 11. května 1915 v Blansku. Pocházel z dělnické rodiny, otec Rudolf pracoval jako kovář v továrně a matka Marie rozená Koudelková byla dělnicí v cihelně. V Blansku vychodil Rudolf Barák obecnou a měšťanskou školu a v letech 1930–1934 se vyučil v místní obchodní tiskárně typografem. Ve třicátých letech se aktivně věnoval lehké atletice v Dělnické tělocvičné jednotě. Tato skutečnost měla jistě vliv na jeho zájem o sport i po letech. Později ale vrhla také stín na jeho politický profil, protože DTJ byla organizací sociálně demokratickou. Vazby na sociální demokracii byly v KSČ později závadnou a podezřelou skutečností.

Do roku 1937 pracoval Barák s přestávkami v tiskárně a příležitostně při veřejně prospěšných pracích. V době hospodářské krize byl totiž nedostatek pracovních míst. V roce 1935 byl Barák údajně odsouzen k podmíněnému trestu šesti týdnů vězení za tisk letáků pro organizaci KSČ v Brně-Juliánově.

Od října 1937 do okupace ČSR v březnu 1939 vykonával Rudolf Barák základní vojenskou službu. Sloužil u pěchoty, absolvoval poddůstojnickou školu a demobilizoval po nacistické okupaci, dne 1. dubna 1939 v hodnosti desátníka.

Po demobilizaci pracoval jako pomocný dělník, později soustružník v továrně Škoda v Adamově. V roce 1941 se oženil s tedy 21letou Jarmilou Čamrovou. V průběhu dalších let se stal otcem tří dětí. V roce 1942 údajně vstoupil do buňky ilegální KSČ, ovšem o jeho politické činnosti existují svědectví a doklady až z období poválečného. Členství v ilegální KSČ bývalo ale problematizováno i u jiných straníků z doby okupace. Vést evidenci členů v době nacistické okupace by bylo jistě riskantní. Nicméně určité organizační práci se musel věnovat již za války. Krátce před osvobozením se měl stát tajemníkem ilegálního Revolučního národního výboru v Blansku.

Poválečné období se stalo pro Rudolfa Baráka podobně jako pro celou řadu dalších majitelů členského průkazu KSČ počátkem slibné a rychlé politické kariéry. Dne 9. května 1945 byl jmenován členem Revolučního

národního výboru v Blansku. V té době měl být i tajemníkem místní organizace komunistické strany. Dne 25. června 1945 byl Barák zvolen tajemníkem Městského národního výboru v Blansku. V roce 1946 se stal bezpečnostním referentem Okresního národního výboru v Boskovicích. To bylo v té době vlivné místo s vazbami na Sbor národní bezpečnosti. Zde patrně Rudolf Barák získal první zkušenosti s bezpečnostní problematikou.

V roce 1948 se ve věku 33 let stal předsedou Okresního národního výboru v Boskovicích. Po reorganizaci státní správy vznikl 1. února 1949 okres Blansko. Okresní národní výbor se sešel poprvé 30. ledna 1949 a jeho prvním předsedou byl jmenován Rudolf Barák. Ani mezi čtyřmi delegáty za okres Blansko na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 Barák nechyběl. Pro své rodné město se stal obrovskou celebritou, hodně pro něj udělal, Blansku se později říkalo „Barákov“. Údajně jeho vliv zapříčinil, že při další územně správní reformě roku 1960 byl Blansku statut okresního města ponechán, ale Boskovice o něj přišly a byly začleněny do okresu Blansko.⁹

Postavení komunistického funkcionáře se únorem 1948 výrazně posílilo. Nová doba otevřela nové možnosti.

Koncem roku 1950 postoupil Rudolf Barák do funkcí na krajské úrovni, když se stal předsedou Krajského národního výboru a členem předsednictva Krajského výboru KSČ v Brně. Kariéře byla tehdy příznivá první vlna čistek v KSČ po zatčení autoritativního krajského tajemníka KSČ v Brně Otto Šlinga v říjnu 1950.

Otto Šling se narodil 24. srpna 1912. Pocházel ze středních vrstev. Přesto od roku 1930 působil v Komunistickém svazu mládeže. Od podzimu 1936 do června 1938 působil jako zdravotník v interbrigádách ve Španělsku. Od března 1939 do května 1945 pobýval v exilu ve Velké Británii. Po válce až do roku 1950 byl vedoucím krajským tajemníkem KSČ v Brně, členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění. V říjnu 1950 byl zatčen pro údajnou špionáž, později bylo obvinění rozšířeno o porušování vnitrostranické demokracie (!) a kritiky.

Obvinění Šlinga ze špionáže spočívalo v kontaktech s nekomunistickým zahraničním odbojem v době druhé světové války. Tehdy řada komunistů přechodně potlačila své stranictví ve prospěch vlastenectví a spojila své síly s demokraty proti společnému nepříteli, nacismu. Další části obvinění pak byly výsledkem obav z příliš suverénního Šlingova politického vystupování. Otto Šling se stal ve vazbě terčem brutálního zacházení vyše-

⁹ Košťál, Pavel a kolektiv: Blansko v letech 1945–1990. Život města od konce II. světové války do prvních svobodných voleb v roce 1990, Muzeum Blansko 2004.

třovatelů. Rozsudkem Státního soudu v Praze byl 27. listopadu 1952 Otto Šling odsouzen v procesu s vedením tzv. protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského pro velezradu a vyzvědačství k trestu smrti. Šling byl popraven spolu s deseti dalšími odsouzenými 3. prosince 1952.

Případ Otto Šlinga byl jednou z kauz, které přezkoumávala stranická komise pod vedením Rudolfa Baráka v letech 1955–1957. V závěrečné zprávě Barákova komise potvrdila obvinění ze špionáže a odpovědnost O. Šlinga za údajné škody způsobené špatnou stranickou prací na Brněnsku...

Podílem na odhalování údajné zrádcovské činnosti Otto Šlinga se ale Barák v roce 1950 prezentoval jako spolehlivý a pravověrný stranický kádr. Přitom nebyl iniciátorem čistky. Aktivně se zapojil do již zahájené kampaně.

Pro další kariéru pak Barákovi uvolnily cestu postupující čistky na vyšší úrovni v KSČ, vrcholící zatčením generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského. Na celostátní konferenci KSČ 18. prosince 1952 byl Rudolf Barák zvolen kandidátem ÚV KSČ. Dne 24. března 1953 byl ve svých necelých osmatřiceti letech pověřen funkcí náměstka předsedy vlády a 14. září 1953 jmenován ministrem vnitra. Na základě výsledků X. sjezdu KSČ v červnu 1954 se stal R. Barák nejen členem ÚV KSČ ale dokonce i členem politického byra Ústředního výboru. X. sjezd KSČ se konal ve dnech 11.–15. června 1954. Delegátů bylo 1510. Počet členů strany tehdy poklesl od posledního sjezdu o 800 000 na 1 489 234. Za pět let se mnoho změnilo. Zemřel předseda strany Klement Gottwald (nový nebyl zvolen), doznívaly mohutné a krvavé stranické čistky, v rámci nichž byl popraven i generální tajemník strany. Na KSČ již doléhaly důsledky ekonomických obtíží. Členové strany i obyvatelé prodělali první krizi důvěry v KSČ. To se týkalo pochopitelně té části obyvatelstva, která nějakou důvěru k režimu vůbec kdy měla.

Politické byro, devítičlenný orgán se dvěma náhradníky, bylo skutečným řídicím centrem KSČ. Předsednictvo se zhruba stovkou členů a padesáti kandidáty nebylo jistě schopno operativního rozhodování. Jeho úloha byla vytvářet zdání údajné vnitrostranické demokracie. Členství Rudolfa Baráka v politickém byru bylo potvrzeno i XI. sjezdem KSČ v červnu 1958. V roce 1954 byl „zvolen“ i poslancem reálně bezvýznamného parlamentu – Národního shromáždění – za obvod Blansko.

Kde hledat příčinu tak rychlé Barákovy kariéry? V podstatě lze říci, že se Barák ocitl ve vhodný čas na vhodném místě. Po rozsáhlých čistkách se pochopitelně projevila i potřeba náhradit zlikvidované funkcionáře. Barák byl „nový člověk“. Neocitl se za války v zahraničím odboji na nevhodném místě s nevhodnými lidmi. Za okupace byl doma a s okupanty se nezapletl.

Průkazka poslance Národního shromáždění Rudolfa Baráka.

Zdroj: Archiv Parlamentu ČR

Neměl osobní a přátelské vazby na nikoho ani z bývalého ani ze stávajícího vedení. Přišel ze zdola. Předválečný nejasný vztah k sociální demokracii tehdy nehrál roli. Nikoho neohrožoval. Jevil se jako schopný a obratný funkcionář, přirozeně inteligentní, ale ne zas jako příliš samostatný a podezřelý intelektuál.

Dokonce ještě v roce 1962 hodnotil Antonín Novotný počátky Barákovy kariéry pozitivně. Například na plenárním zasedání ÚV KSČ v únoru 1962 řekl: „*Také v prosinci roku 1951, kdy byly v Brně vyvolány demonstrace za třinácté služné, Barák se choval dobře, aktivně vystupoval, bojoval proti nepřátelským elementům, které chtěly využít tehdejší situace v Brně proti republice.*”¹⁰ *Sám jsem v té době byl spolu se soudruhem [Gustavem] Klimentem a soudruhem [Ladislavem] Kopřivou předsednictvem strany poslán do Brna, tak jsem měl možnost tuto činnost Barákovu vidět. A také*

¹⁰ V roce 1951 bylo omezeno vyplácení vánočního příplatku, vypláceného již několik desetiletí. Ve dnech 21.–22. 11. 1951 došlo v řadě podniků na území Československa k spontánním stávkám a demonstracím. Nejsilnější nespokojenost dělníků byla zaznamenána v Brně.

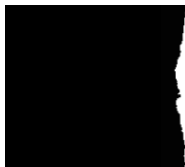
Barák vystupoval ze správných pozic proti řadě frakčních skupin, které se v Brně v roce 1952 ukázaly a chtěly využít doby po odchodu Šlinga, aby se zde dostaly do rozhodujících pozic. Když v roce 1953 po úmrtí soudruha Gottwalda, kdy byl Barák pověřen funkcí náměstka předsedy vlády, pracoval aktivně a operativně.“¹¹

O tomto údajně výrazně aktivním jednání Rudolfa Baráka chybí překvapivě jakákoliv zmínka v dokumentech, publikovaných k nepokojům kolem „vánočního“ v Brně.¹²

Takové byly tedy počátky kariéry Rudolfa Baráka. Podobných, i když ne tak výrazných osudů bylo mnoho. Revoluční doba byla především dobou velkých příležitostí, osobních šancí dostat se nahoru, nahradit odstraněné zrádce a zejména „bývalé lidi“, jak zněl dobový pojem pro poražené třídní nepřátele, převzatý jak jinak než ze Sovětského svazu.

¹¹ Národní archiv (dále NA), fond (dále f.) ÚV KSČ, Branně-bezpečnostní oddělení, svazek 128, Koncept projevu Antonína Novotného na plenárním zasedání ÚV KSČ 6.–7. 2. 1962.

¹² Pernes, Jiří: Brno 1951. Příspěvek dějinám protikomunistického odporu na Moravě. ÚSD, Praha 1997.

DOBA REPRESÍ

Pro pochopení atmosféry, v níž se odvíjela cesta Rudolfa Baráka k moci, se vraťme k počátkům čistek uvnitř KSČ.

Oficiálním stanoviskem byl nepochybně projev Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 24. února 1950, tedy při oslavě druhého výročí převzetí moci v zemi. Prakticky hned v úvodu své řeči upozorňuje Gottwald na „odpor poražené domácí reakce“ i „běsnění jejích imperialistických chlebo-dárců v zahraničí“. Gottwaldovi nevadí tehdy ještě zahraniční propaganda (protože ta se k obyvatelstvu díky totální cenzuře a uzavření hranic stejně nedostala,) ale ekonomické sankce Západu a zpravodajská a diverzní činnost exilu proti režimu řízená a financovaná ze zahraničí.

Kromě různých „špiónů a diverzantů“ zmínil Gottwald jako aktivního nepřitele katolickou hierarchii a její údajné zneužívání víry občanů proti režimu. Jako příklad uvedl i „tak zvaný zázrak v Číhošti u Ledče nad Sázavou“. Tvrdil, že „zázrak nastrojil místní farář“ a že to měl být počátek rozsáhlé provokace proti novému režimu. Zajímavé bylo, že se nevěnoval rozpitvávání protikomunistických úchylek. Jen poměrně krátce připomenul „zradu“ titovské Jugoslávie, ale jen jako izolovaný jev, jemuž je možno čelit vnitrostranickou demokracií (!). O procesech v Bulharsku a Maďarsku se nezmínil ani slovem.¹³ To ukazuje, jak ošidné by bylo brát za bernou minci veřejně proslovené projevy K. Gottwalda. Podstatné a zajímavé jsou jen problémy, které zmiňuje a nastoluje, ne jak vykládá jejich příčiny a údajné oficiální názory na jejich řešení.

Údajný zázrak v Číhošti měl být nástrojem dehonestování katolické hierarchie. Režim měl v úmyslu představit představitele církve jako účastníky a pomocníky spiknutí Vatikánu a tedy i Západu proti novému režimu. Farář Josef Toufar měl být veřejně souzen v prvním procesu dalekosáhlého významu. Protože ale zemřel na následky bití vyšetřovatelem Ladislavem

¹³ Gottwald, Klement: Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti, projev na zasedání ÚV KSČ 24. 2. 1950, Vydal ÚV KSČ, Praha 1950.

Máchou, musely být plány pozměněny a byl inscenován rozsáhlejší proces s představiteli řeholí.¹⁴

Na počátku roku 1950 je tedy například jasně patrný obrat v taktice režimu k církvi. Od snahy dohodnout se a ovládnout po záměr přemoci a zlomit.

Na tomtéž zasedání ÚV KSČ 25. února 1950 pronesl projev i Ladislav Kopřiva, o několik měsíců později jmenovaný ministr nově zřízeného ministerstva národní bezpečnosti. Kopřiva hovořil v projevu o potřebě bdělosti uvnitř komunistických stran. Zmiňoval nezávislý vývoj v Jugoslávii a procesy v Budapešti a Sofii. Zatím ale nebyla řeč o tom, že i v Československu měla být odhalena stejně zásadní spiknutí uvnitř komunistické strany jako v těchto zemích. Reakce byla poražena v únoru 1948. Dílem potom utekla do zahraničí, odkud se snaží škodit, a dílem zůstala doma, skryla se a nyní zvedá hlavu.

Kromě této reakce, která byla a je jasně rozpoznatelná, Kopřiva hovořil i o „živlech“, které po únoru nenápadně pronikly do KSČ. Spíše se mělo jednat jen o morálně nekvalitní jedince ukryté v poctivých masách, než o jasné „agenty imperialismu“. Na vině byl prý nepromyšlený rozmach členské základny KSČ po válce. Byli přibíráni jak nestraníci, tak bývalí členové jiných politických stran. V době příprav na převzetí moci byla snaha získat masovou podporu stůj co stůj.

KSČ v roce 1950 se tedy již chystá vytrhat koukol z pšenice. Ale zatím oficiálně nespěchá s odhalenými nebezpečně rozsáhlých spiknutí uvnitř strany, která by zatím jen několik let po uchopení moci mohla situaci ještě destabilizovat. Snad se KSČ snažila povinnou daň zrádců ve straně zaplatit zprvu spíše malými rybami. Na podzim 1949 přijeli sovětsí poradci a byli zatýkáni první členové KSČ. V listopadu 1949 byl zatčen jako „jugoslávský agent“ vysoký funkcionář StB Štěpán Plaček, ze stejného důvodu byl zatčen tajemník pověřence Ladislava Novomeského Ernest Otto. Štěpán Plaček byl ve vazbě do ledna 1954, kdy byl odsouzen za reálné skutky – porušování zákonů v době výkonu funkce u StB – k patnáctiletému vězení. V roce 1957 byl z výkonu trestu propuštěn. Ernest Otto po pozdějším amnestování měl údajně spáchat sebevraždu.

V listopadu 1949 byl rovněž zatčen náměstek ministra zahraničního obchodu Eugen Löbl a šéfredaktor Rudého práva Vilém Nový. Oběma byla kladena za vinu známost s Hermanem Fieldem. Američan levicové orientace Field byl označován za agenta americké zpravodajské služby. Od ne-

¹⁴ Kalous, Jan: Instruktážní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Číhošť. Sešity ÚDV č. 4, Praha 2001.

podloženého tvrzení se pak mohla odvíjet další teorie existence americké špionážní sítě vedoucí až ke konkrétním osobám. Státní bezpečnost a sovětsí poradci se svými inkvizitorskými metodami pak již teorii naplnili.

Kromě nepřítelů uvnitř strany zde byli konspirující reakčníci z poražených politických stran. Kopřiva o tom mluví v době, kdy jsou v plném proudu přípravy největšího politického procesu s Miladou Horákovou a jejími údajnými společníky. Tento proces spolu s následnými procesy byl pak vlastně návodem, klíčem pro odhalování nepřátel.

Významným bodem Kopřivova projevu je upozornění na celé sociální profesní skupiny, které označuje za slabá místa, zneužitelná „vyzvědačskými centrály západních imperialistů“. Nejsou tedy třeba přímo lidé sami proti režimu aktivní, ale lidé slabí, zneužitelní, a ti mohou být bezpečnostním rizikem. Z toho plyne potřeba neustálé kontroly, mobilizace a ověřování loajality občanů.

Za nepřátele jsou označováni lidé údajně získávaní „vyzvědačskými centrály“ v zahraniční emigraci za války pro využití v poválečné době. Sem náleží i část důstojníků, kteří jsou stále ještě současnému řádu nepřátelští. Toto byla patrně směrnice pro prověřování všech, kteří se dostali pobytem v zahraničí za války mimo kontrolu, jejichž minulost byla těžko ověřitelná a podezřelá byly veškeré jejich styky, které tehdy udržovali v dobré víře, že spolupracují i s demokraty na zničení společného nepřítelů, nacismu.

Nepřáteli jsou bývalí spolupracovníci gestapa, zbytky kapitalistické třídy, kteří z touhy po ztraceném majetku sázejí na novou válku, dobrodruzi, neukojení kariéristé a lidé „z různých příčin zaujatí proti straně“. A Kopřiva již hovoří tom, že „vyzvědačské centrály“ využívají lidí nasazených do KSČ k organizování jednotlivců nebo skupin v průmyslu, ve státním aparátu, v zemědělství a v armádě s cílem způsobit co největší škody vstavbě socialismu.

Kdo zůstává zcela mimo podezření? Kdokoliv může být označen buď za „slabého“ nebo „kariéristu“. Ladislav Kopřiva vyslovil v únoru 1950 nebezpečnou směrnici. Dva roky po převzetí moci se tedy komunisté chystají udělat to, co z taktických důvodů neudělali v únoru 1948: důslednou krvavou čistku.

Kopřiva pak volal i k boji proti buržoaznímu nacionalismu. Jaký měl tento strašák skutečný obsah? Buržoazním nacionalistou byl prohlášen ten, kdo na prvním místě hájí práva vlastního národa či státu. Takový člověk zároveň nebyl „proletářským internacionalistou“. Nemá smysl pitvat údajný obsah tohoto pojmu. Ve skutečnosti „proletářským internacionalistou“ byl ten, kdo upřednostňoval práva vlastního státu či národa před zájmy Sovětského svazu.

Uvědomovali si již posluchači Kopřivova projevu dopad těchto tezí? Nepochybně ano, vždyť řada procesů proběhla, řada se chystala. Využívání a zneužívání tohoto programu bdělosti bylo veliké a spočívalo v pravdě politickém zneužívání moci. Přelom roku 1949–1950 byl tedy prokazatelně skutečným mezníkem komunistické represe. Po brutální předešlé konce let čtyřicátých tak začínala skutečná „padesátá léta“.

Takřka na den o rok později, 22. února 1951 vystoupil na výročním zasedání ÚV KSČ s projevem opět předseda strany a prezident republiky Klement Gottwald. Bylo to krátce po rozsáhlém zatýkání mezi vysoce postavenými členy KSČ a Státní bezpečnosti, které proběhlo na konci ledna 1951. Co Gottwald sdělil o nepříteli nového?

Jednak jednoznačně dával do souvislosti soudobý protikomunistický zahraniční odboj s nacismem. Údajně jde o tytéž lidi, kteří kolabovali s hitlerovským Německem a nyní s americkým imperialismem. To byl prokazatelný nesmysl, o čemž svědčí například jména vůdčích osobností zahraničního odboje z Rady svobodného Československa Ferdinanda Peroutky nebo Petra Zenkla, kteří byli vězněni v nacistických koncentracích. Komunistická propaganda vytvářela účelově nepřitele zcela v duchu knihy George Orwella „1984“. Ve službách západních imperialistů byla podle Gottwalda i jako dříve „titovská Jugoslávie“.

Na závěr svého referátu se ale Gottwald zaměřil na případ zrádců a spiklenců, vysokých funkcionářů KSČ: Otto Šlinga, Marie Švermové, Vladimíra Clementise a dalších. Cílem údajného spiknutí mělo být ovládnutí strany, změna její politiky a nakonec obnova kapitalismu. Byli to tedy agenti třídního nepřitele – buržoazie a imperialistů. Odhalení těchto nepřátel bylo důkazem zostřování třídního boje – buržoazie ztrácí své pozice, proto vytahuje svoji poslední kartu. Gottwald rozlišoval dva druhy zrádců – přímé špiony a nepevné kolísavce. Spekuloval, že již předváleční zrádci ve straně (?) byli pak využíváni za války buď imperialisty nebo nacistickými okupanty, po válce se všichni sešli ve službách západních imperialistů. Naznačoval, že zklamali i mnozí interbrigadisté. Důsledky zrady mohou být nedozírné: politický vývoj jugoslávského typu, procesy v Maďarsku a Bulharsku. Tohoto nebezpečí nemůže být ušetřeno ani Československo. Nepochybně stísňující výklad se snažil optimisticky vygradovat, ovšem obsah byl ve skutečnosti výhružný:

„Někteří soudruzi mluvili o tom, že prostí lidé, členové strany, se ptají: Nakonec komu máme věřit? Straně věřte, soudruzi! (potlesk). Jestli tam a onde se vyskytne zrádce a škůdce, špión a agent, nepřítel, jestli tam delší nebo kratší dobu řádí, jestli se nepodaří okamžitě ho odhalit, to není vinou strany, soudruzi, ale strana právě tím, že nakonec tyto živly

odhalí, s těmito živly nemilosrdně zúčtuje, ukazuje, že je na svém místě a že si zaslouží důvěry svého členstva a důvěry celé naší pracující třídy a pracující veřejnosti. Ještě žádnému, žádnému z agentů a zrádců u nás stromy do nebe nenarostly a neporostou. (Potlesk). Nakonec na každého z těchto lotrů dojde. Na každého dojde a každého stihne zasloužený trest. Československo nebude druhou Jugoslávií. (Dlouhotrvající potlesk). V Komunistické straně Československa mohou delší nebo kratší dobu řídit různí Šlingové a spol., může hrát dlouhou dobu významnou roli osoba v podobě Švermové, ale nakonec to praskne, poněvadž vedení strany ve svém jádře je věrno věci dělnické třídy.“ (Dlouhotrvající potlesk, všichni vstávají, výkřiky: Ať žije soudruh Gottwald! Ať žije Gottwaldovo předsednictvo! Dlouhotrvající potlesk).¹⁵

Rok tedy stačil k tomu, aby se kvalitativně změnil nepřítel režimu. V roce 1950 byli rizikem nepevní jednotlivci a špióni menšího kalibru. V roce 1951 již bují spiknutí, jehož všechny kořeny ale ještě čekají na překvapivé odhalení.

To nastává zatčením tehdy již bývalého generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského v listopadu 1951. Jeho osoba měla být hlavou údajného zrádného spiknutí v KSČ. Slánského pozice byla natolik vysoká, že byla důstojným završením koncepce hledání vnitrostranického nepřítele. Výše jít nešlo, větší množství obětí by také již asi oslabilo KSČ. Nejen vlastní proces se Slánským, ale řada následných procesů měla doložit rozsáhlé spiknutí uvnitř KSČ.

Represe proti nekomunistům byla oficiálně jakoby v pozadí. Přitom běžela již dávno na plné obrátky. V letech 1950–1953 bylo za přímou „nepřátelskou činností proti ČSR“ odsouzeno celkem 14 809 osob, z toho 12 980 bylo organizováno v celkem 1979 odbojových skupinách. To byli lidé, kteří se nějakým způsobem aktivně postavili proti režimu. Ovšem za stejné období bylo za různé politické motivované nebo politicky vykládané skutky odsouzeno celkem téměř 50 000 občanů.¹⁶ Tedy asi 35 000 občanů bylo obětí „třídní spravedlnosti“, politicky motivované perzekuce jen jinak smýšlejících.

¹⁵ Zpráva soudruha Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 2. 2. 1951, Vydal ÚV KSČ, Praha 1951.

¹⁶ Gebauer, František – Kaplan, Karel – Koudelka, František – Vyhnálek, Rudolf: Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1949. Statistický přehled. Sešity ÚSD č. 12, Praha 1993.

Za dobu výkonu prezidentského úřadu Klementa Gottwalda od 14. června 1948 do 14. března 1953 bylo popraveno celkem 237 osob, z toho 189 pro trestné činy politické povahy.¹⁷

Obětováním Slánského a jeho soudruhů končí shodou okolností etapa teroru pod „dohledem“ učitele světového proletariátu J. V. Stalina i jeho věrného žáka K. Gottwalda. Rozjetý aparát ale dále drtil nepřátele.

Jak vlastně hodnotit represi v Československu? Musíme se bránit subjektivnímu pohledu a československé poměry absolutizovat. Donedávna bylo těžké činit nějaké srovnání při nedostatku potřebných údajů ze zahraničí. Snahy o srovnávání míry represe evropských zemí sovětského bloku narážejí na řadu obtíží. Okolnosti uchopení moci stejně jako politické a společenské podmínky se v jednotlivých zemích lišily. Ve většině zemí sovětského bloku navazovaly poválečné události na komunistickou represi, takže represe proti nacistům a jejich pomocníkům se prolíná s počátky represe demokratů. Ne všude současný historický výzkum takové srovnání umožňuje. Ve všech zemích sovětského bloku ale alespoň došlo po Stalinově smrti k zmírnění represe.

V Bulharsku se prolínala represe proti nacistům a jejich přísluhovačům s represi proti opozici. Období teroru, pronásledování opozičních politiků a kněžší trvalo do roku 1953. V zemi byly tisíce politických vězňů, bylo vykonáno přes 200 poprav. V Bulharsku existovaly pracovní tábory a proběhly i čistky v komunistické straně.

V sovětské okupační zóně v Německu a od roku 1949 v Německé demokratické republice rovněž zprvu splývali nacisté a demokraté věznění v táborech ovládaných sovětskou okupační správou v jednu masu. Z asi 200 000 vězňů zhruba třetina v táborech zemřela. V průběhu padesátých let věznila východoněmecká Státní bezpečnost (STASI) asi 30 tisíc osob. Represe v NDR probíhala po vlnách. První proběhla v letech 1952–1953 a lze ji charakterizovat jako hledání nepřátel, sabotérů a sionistů. Po povstání v červnu 1953 bylo v NDR uvězněno na 15 tisíc demonstrantů. Za celé období existence NDR bylo popraveno asi 50 lidí z politických důvodů. Čistky v komunistické straně nebyly rozsáhlé a neměly za následek popravy.

I v Polsku plynule přicházela doba vypořádání se s nacisty a kolaboranty v represi oponentů komunistů. V letech 1944–1956 bylo v Polsku vězněno asi 250 000 lidí. Asi 6000 osob zahynulo v boji proti polskému

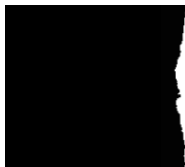
¹⁷ Liška, Otakar a kolektiv: Vykonané tresty smrti Československo 1918–1989. Sešity ÚDV č 2, Praha 2006.

režimu, ale velmi těžké je rozplést, kdo mezi nimi byli Němci, bandité a kdo členové protikomunistického odboje. Do roku 1953 zahynulo asi 20 000 vězňů. Od roku 1954 byl teror v Polsku výběrový, stoupal v době nepokojů a protirežimních vystoupení.

V Rumunsku bylo v letech 1948–1958 vězněno na 60 000 lidí z politických důvodů. Dalších dvacet tisíc lidí bylo drženo v pracovních táborech. Ve vězení zemřely čtyři tisíce lidí, 137 odsouzených bylo popraveno.

V Československu bylo v období 1948–1960 vězněno z politických důvodů asi 130 000 lidí. Na 250 bylo z politických důvodů v tomto období popraveno. Asi 20 000 lidí prošlo v letech 1948–1953 dále tábory nucených prací. Míra represe v komunistickém Československu patřila v poměru k počtu obyvatel i v absolutních číslech k největším.^{17a}

^{17a} Persak, Krzysztof – Kamiński, Łukasz (eds.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989*, Institute of National Remembrance, Warsaw 2005.

POLITICKÁ SITUACE V DOBĚ NÁSTUPU BARÁKA NA MINISTERSTVO VNITRA A JEJÍ KOŘENY

Smrt Josefa Stalina a Klementa Gottwalda v březnu 1953 znamenala určitý, i když zpočátku nezřetelný předěl. Nešlo ještě o otevřené přehodnocení politiky komunistického teroru, kterou oba ve svých zemích a Stalin i v celém východním bloku ztělesňovali. Nicméně stalinistický koncept neustálého zostřování třídního boje byl ale nenápadně opouštěn. Politické procesy zůstávaly zatím nepřehodnoceny. Nebyla to doba reformátorů, ale ani nových diktátorů stalinistického stříhu ani v SSSR, tím méně v Československu.

Po Stalinově smrti se rozpoutal boj o nástupnictví mezi kroužkem funkcionářů, spojených roky strávenými v podivné atmosféře strachu a intrik. Předsedou rady ministrů se stal Georgij M. Malenkov, jenž byl zprvu i „prvým mužem“ režimu. Politbyro v létě 1953 odstranilo všemi obávaného šéfa tajné policie Lavrentije Pavloviče Beriju. Jeho soudruzi jej nechali zatknout a zastřelit. Prvním tajemníkem KSSS se stal Nikita Sergejevič Chruščov, který se postupně zcela osamostatnil a počátkem roku 1955 nechal nahradit Malenkova v roli předsedy vlády Nikolajem A. Bulganinem.

Gottwaldovo nástupnictví bylo vyřešeno o něco klidněji. Prezidentem se stal dosavadní předseda vlády Antonín Zápotocký, jeho místo zaujal Viliam Široký. Funkce předsedy Komunistické strany Československa již zůstala trvale neobsazena. Napětí přesto narůstalo mezi Zápotockým a mladším aparátčikem Antonínem Novotným. Ten se stal v březnu 1953 šéfem aparátu KSČ a od září 1953 prvním tajemníkem komunistické strany a tak nejmocnějším mužem v zemi.

Antonín Novotný (1904–1975) byl i klíčovou postavou Barákova politického života. Novotný byl strojní zámečník a svou mentalitou zůstal dělníkem i jako nejmocnější stranický funkcionář. Roku 1921 jako mladík spoluzakládal KSČ. Od dvacátých let se stranického života účastnil aktivně, byl patrně rozeným funkcionářem.

Ve straně začínal Novotný od píky, od nejnižších funkcí. Nejprve byl aktivní v komunistické tělovýchově, ve Federaci dělnických tělovýchovných

jednot. Roku 1930 byl zvolen členem Krajského výboru KSČ v Praze. Roku 1935 odjel jako zástupce KSČ na VII. kongres Komunistické internacionály do Moskvy. Roku 1937 se stal tajemníkem Krajského výboru KSČ v Praze a tak zahájil dráhu profesionálního aparátčíka. Od listopadu 1937 do září 1938 byl pak Novotný vyslán vykonávat funkci krajského tajemníka KSČ v Hodoníně. Za okupace byl členem ilegální KSČ v Praze a jako takový byl 8. září 1941 zatčen gestapem. Po odsouzení v Drážďanech byl poslán do koncentračního tábora Mauthausen.

Věznění mu umožnilo navázat důležité kontakty a osvědčit se jako spolehlivý a obětavý straník. Hned po osvobození v roce 1945 byl proto pověřen funkcí vedoucího tajemníka KSČ v pražském kraji. Rokem 1946 se datuje počátek více než dvacetiletého členství Novotného v ústředním výboru KSČ. V letech 1952–1968 byl navíc i členem mocenského centra – předsednictva ÚV KSČ. Roku 1953 byl jmenován do funkce náměstka předsedy vlády, tehdy ovšem šlo jen o epizodu jeho především stranické kariéry. Gottwald Novotného dočasně jmenoval po Slánského odvolání v září 1952 do funkce tajemníka ÚV KSČ. Z provizoria se stalo nástupiště pro další nečekaný postup.

Po smrti Klementa Gottwalda se na podzim 1953 Novotný stal prvním tajemníkem ÚV KSČ a zůstal jím až do počátku roku 1968. Po smrti Antonína Zápotockého se 19. listopadu 1957 Novotný stal současně i prezidentem republiky. Tak spojil funkci skutečného i formálního nejvyššího funkcionáře státu a více než deset let řídil bez zaváhání stranu a stát. Až na přelomu let 1967–1968 musel strpět dosud neslýchané útoky při jednání předsednictva ÚV KSČ. Na počátku roku 1968 byl donucen rezignovat na funkci prvního tajemníka ÚV KSČ a v březnu 1968 i na funkci prezidenta ČSSR. Jako představitel autoritativního komunistického vládnutí měl v letech 1968–1971 pozastaveno členství v KSČ. Ani porážka Pražského jara a následná normalizace neumožnila Novotnému návrat do politiky. Nepochybně významný vliv na tom měl nový první tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák, který Novotného nesnášel jednak pro jeho neskrývaný antislovákismus, jednak jistě i pro podíl na stranických čistkách padesátých let, které Husáka těžce postihly.

Antonín Novotný byl opatrný, praktický politik. Jeho kariéra by mohla být chápána jako cesta k osobní moci. Pravda je, že pro svoji osobní materiální potřebu moci a výhod svého postavení nezneužíval.^{17b}

Brzy po Gottwaldově smrti prošlo komunistické vedení v Československu těžkou zkouškou. Měnový vývoj v Československu po roce 1945 měl

^{17b} Kaplan, Karel – Kosatík, Pavel: Gottwaldovi muži, Praha a Litomyšl 2004.

inflační trend. Příčinou bylo liberální uvolňování vázaných vkladů nad sociální kritéria (výjimky, podvody atd.), deficitní státní rozpočty v letech 1946 až 1948, obtížné zvyšování exportní výkonnosti národního hospodářství a s tím související obtíže v devizové situaci.

Proto byla od roku 1952 připravována v přísném utajení měnová reforma. Jejím předmětem byla výměna 52,1 miliardy staré měny za 1,4 miliardy měny nové. Bankovky byly tajně vytištěny v Moskvě.

Občané i jejich rodinní příslušníci, kteří nikoho nezaměstnávali a nebyli vyloučeni ze zásobování na vázaném trhu jako tzv. kapitalistické živly, si mohli vyměnit 300 Kčs v poměru 5 : 1. Všechny ostatní hotové peníze jim, stejně jako ostatním, pak byly vyměněny v poměru 50 : 1. Vklady byly vyměňovány podle odstupňovaného systému: závodní a školní spoření a vklady (prémie) laureátů státních cen v poměru 5 : 1. Ostatní vklady do 5000 Kčs v poměru 5 : 1, v rozmezí 5000–10 000 Kčs v poměru 6,25 : 1, v rozmezí od 10 000 do 20 000 Kčs v poměru 10 : 1, v rozmezí od 20 000 do 50 000 Kčs v poměru 25 : 1 a v hodnotě vyšší než 50 000 Kčs v poměru 30 : 1. Vklady složené po 16. květnu 1953 se měnily v poměru 50 : 1.

Jako další opatření měnové reformy byly zrušeny vázané vklady, státní cenné papíry, tuzemské cenné papíry a pojistky. Dále byl zrušen přídělový systém zásobování. Nové maloobchodní ceny byly asi dvakrát vyšší než ceny bývalého vázaného trhu, ale zase naopak nižší než ceny na bývalém trhu volném. Byl stanoven nový kurz 7,20 Kčs za dolar a 1,80 Kčs za rubl.

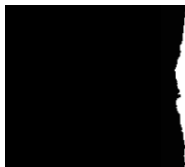
Měnová reforma proběhla v Československu 1. června 1953. Vyvolala obecnou nespokojenost. Uskutečnění reformy bylo jistě nezbytné. Občany ale jednak pobouřily předchozí lži vedoucích představitelů státu, že k reformě nedojde. Zklamání přinesla její konstrukce, která v důsledku postihla zejména běžné občany. Celoživotní úspory drobných střadatelů měly náhle jen zlomek ceny.

Na vyhlášení reformy se státní moc připravila. Do pohotovosti byly uvedeny Lidové milice i SNB. Kromě verbálních protestů vyvolala měnová reforma na několika desítkách míst i stávky a demonstrace.

Nejdramatičtější průběh měly spontánní projevy nespokojenosti v ulicích Plzně. Demonstrace, při nichž musela zasahovat i armáda, měly za následek poměrně rozsáhlý postih účastníků. V celkem třinácti procesech bylo u Lidového soudu v Plzni od 13. do 22. července 1953 souzeno 217 osob. Měly spáchat trestné činy násilí na veřejném činiteli, násilí na veřejných sborech, poškozování národního majetku, útok proti skupině (skupinám) obyvatel a ublížení na zdraví. Nejstaršímu souzenému bylo 57 let, nejmladšímu 17 let. Nejnižším trestem bylo odnětí svobody na 6 týdnů, nejvyšším pak odnětí svobody na 14 let. Odsouzení byli potrestáni i tzv.

vedlejšími tresty: propadnutí jmění, ztráta občanských práv na 10 let, zákaz pobytu v Plzni na 10 let a v případě jednoho herce dokonce i zákaz veřejného vystupování navždy.

Lidová nespokojenost s manipulačními praktikami režimu byla nepřehlédnutelná. Prezident Antonín Zápotocký reagoval přechodnou korekcí politiky KSČ a zmírněním politiky tvrdé ruky. Další krizový moment nastal za tři roky, na jaře 1956.

STARONOVÉ MINISTERSTVO VNITRA

Období let 1950–1953 bylo v historii komunistického bezpečnostního aparátu zcela výjimečné. Zajištění komunistické revoluce si vyžádalo dokonce vytvoření vlastního specializovaného ministerstva.

Vládním nařízením číslo 48 z 23. května 1950 bylo zřízeno ministerstvo národní bezpečnosti (MNB). Jeho úkolem bylo podle tohoto nařízení plnit „*úkoly národní bezpečnosti, které dosud příslušely ministerstvu vnitra a které na Slovensku byly vykonávány prostřednictvím pověřenectva vnitra*“.

Důvodů vzniku MNB bylo patrně několik. Jedním z nich byla pravděpodobně snaha o odstavení málo tvrdého ministra vnitra Václava Noska. Jiným důvodem pak atmosféra zostřování třídního boje. Další příčinou bylo patrně otrocké přejímání sovětských vzorů. V Sovětském svazu existovalo ministerstvo státní bezpečnosti již od roku 1946. A asi ne náhodou vzniklo 8. února 1950 specializované ministerstvo státní bezpečnosti i v NDR.

Prvním ministrem národní bezpečnosti byl jmenován Ladislav Kopřiva (1897–1971). MNB centralizovalo mimo armádu většinu ozbrojených složek. K 1. září 1950 bylo MNB podřízeno 47 185 příslušníků. Z nich patřilo 12 254 ke Státní bezpečnosti (za předchozí rok a půl to znamenalo nárůst o dvě třetiny stavu). K Veřejné bezpečnosti patřilo 28 158 příslušníků MNB, k Pohraniční stráž 6 053, k administrativnímu aparátu MNB 437 a k bezpečnostnímu letectvu 283 osob.¹⁸

Počátkem roku 1951 se uskutečnily na ministerstvu národní bezpečnosti i přímo ve Státní bezpečnosti rozsáhlé čistky. Okolo třiceti vyšších funkcionářů MNB a StB bylo zatčeno a vyšetřováno. Velké množství nedůvěryhodných příslušníků, zejména se špatně prověřitelnou zahraniční odbojovou minulostí, bylo přemístěno ze Státní bezpečnosti k uniformované Veřejné bezpečnosti, případně zcela propuštěno z aparátu MNB.

¹⁸ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), f. A 2/1 (Sekretariát ministra), inventární jednotka (dále inv. j.) 8.

Cílem čistky bylo prokázat propojení údajného spiknutí uvnitř KSČ se „zrádci a sabotéry“ i uvnitř bezpečnostních struktur.

Oběťmi soukolí represivního aparátu se tak stali i sami jeho tvůrci, například náměstek ministra národní bezpečnosti Karel Šváb, který byl popraven s Rudolfem Slánským 3. prosince 1952, nebo tehdejší velitel StB Osvald Závodský, popravený 19. března 1954. Méně fatálně byli postiženi velitel rozvědky StB Oskar Valeš, velitel kontrarozvědky StB Vladimír Šmolka, zástupci velitele StB Ivo Milén a Bedřich Pokorný, kpt. SNB Miroslav Pich-Tůma a přednosta bezpečnostního prezidia MV Karel Černý. Spolu s Osvaldem Závodským byli pod označením „Závodský a spol.“ Nejvyšším soudem ve dnech 21.–23. prosince 1953 odsouzeni jako trockisticko-sionistická skupina organizovaná Rudolfem Slánským k vysokým trestům: Šmolka k osmnácti letům, Milén k dvaadvaceti, Valeš k jednadvaceti, Pokorný k šestnácti, Pich-Tůma k patnácti a Černý k šestnácti letům vězení.

Z dnešního hlediska byli odsouzení skutečně vinni. Ne podle znění tehdejší obžaloby, ale pro zločiny páchané Státní bezpečností na občanech. Výjimkou byl známý vrah a násilník Pich-Tůma, ale i ten byl odsouzen jen za část svých zločinů. Všichni odsouzení byli navíc po několika letech propuštěni na svobodu.

Dne 23. ledna 1952 byl Kopřiva nahrazen ve funkci ministra Karolem Bacílkem (1896–1974). Bacílek byl slovenský aparátčík, který bezpečnostním otázkám nerozuměl. Příčinou změny ministra byly údajně některé neúspěchy, které Státní bezpečnost v té době utrpěla. Konkrétně byl zmínován bezprecedentní útěk třiceti pěti osob pomocí vlaku z Aše do Selbu ve Spolkové republice Německo 11. září 1951.

Pod pravomoc MNB bylo na podzim 1952 připojeno i vězeňství a k tomuto účelu zřízena Správa nápravných zařízení MNB. Rovněž v roce 1952 v rámci MNB vznikla Vnitřní stráž, vojensky organizované útvary se zvláštními strážními a represivními úkoly.

Mírná destalinizace či spíše bezradnost se v Československu projevila organizační reformou politické policie – Státní bezpečnosti. Dnem 11. září 1953 bylo sloučeno ministerstvo národní bezpečnosti s ministerstvem vnitra. MNB tím zaniklo a jeho složky byly podřízeny nově organizovanému ministerstvu vnitra. To bylo zorganizováno především podle sovětských zkušeností a osobně sovětskými poradci. Příčinou reorganizace byla nepochybně snaha vedení KSČ bezpečně ovládat v budoucnu StB. Na základních rysech činnosti StB se tím ale nic významného nezměnilo. Nové bylo jen organizační členění. Při bližším prozkoumání se tato změna zdá být jen kosmetickou úpravou.

Nové ministerstvo vnitra mělo k 15. listopadu 1953 celkem 99 793 příslušníků. Z toho připadalo na StB zhruba 13 000 příslušníků, 26 000 na

Veřejnou bezpečnost, 8000 bylo příslušníků nedávno vzniklé Správy nápravných zařízení, 44 451 vojáků Pohraniční a Vnitřní stráže, 2419 vojáků Civilní obrany a 5133 občanských zaměstnanců.¹⁹ Již na počátku Barákovy doby se stalo ministerstvo vnitra kolosem s obrovským soustředěním moci. Oproti stavu aparátu MNB z roku 1950 činil celkový nárůst příslušníků aparátu ministerstva vnitra za tři roky 100 %.

Opět jistě ne náhodou byla v SSSR v březnu 1953 a v NDR v červenci 1953 zrušena ministerstva národní (respektive státní) bezpečnosti. Ve své bytném režimu NDR ale jen na přechodnou dobu.

Na základních rysech činnosti StB se nic významně nezměnilo. Nové bylo organizační členění. Byla zrušena Hlavní správa StB, která dříve tvořila s podřízenými součástmi (odbornými) Státní bezpečnosti jediný uzavřený celek, spadající pod jediného z náměstků ministra národní bezpečnosti. Nově organizované správy StB byly nyní přímo podřízeny ministru vnitra a jeho náměstkům. O kontinuitě MNB s MV svědčí i fakt, že číselná řada tajných rozkazů ministra národní bezpečnosti pokračovala bez přerušení dál jako tajné rozkazy ministra vnitra.²⁰

Novým ovládacím prvkem byla správa kádrů MV se svým útvarem nazvaným Zvláštní inspekce. Tato složka, vázaná ve své činnosti souhlasem ministra a jeho náměstků, měla zvláštní pravomoc při vyšetřování trestných činů a dalších provinění příslušníků MV. Provinilci byli tak vydáni ministrově na milost a nemilost. Ministr Barák mohl vlastně rozhodnout, zda budou vydáni trestnímu stíhání, nebo jen potrestáni kázeňsky.²¹

Jak tedy vypadalo ministerstvo vnitra na počátku éry ministra Rudolfa Baráka? Následující přehled má jen informativní charakter. Jeho smyslem je naznačit šíři zájmu ministerstva vnitra v roce 1953. V následujících letech prošla organizace řadou dílčích změn a úprav. Jejich výklad je tématem jiných studií.²²

Součásti ministerstva vnitra se dělily na centrální součásti s celorepublikovou působností a na součásti krajské a okresní. Nás zajímá nejvíce centrální úroveň aparátu.

¹⁹ ABS, f. A 2/1, inv. j. 138.

²⁰ Na Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti (dále TRMNB) č. 138 z 12. 9. 1953 přímo bez komentáře navazuje Tajný rozkaz ministra vnitra (dále TRMV) č. 139 z 22. 9. 1953.

²¹ Frolík, Jan: Ještě k nástupu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací č. 2, Archivní správa, Praha 2002 s. 393–394.

²² Stálý význam si udržuje práce Františka Koudelky: StB 1953–1968. Základní údaje, ÚSD AV ČR, Praha 1993.

Zrušen slupcem úřadní (svazek)
dnem 1. 4. 1999 pokynem MV č. 4/1999

Právní ústředí

TAJNÝ ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

Ročník 1953

V Praze dne 1. října 1953

Číslo 144

O B S A H : 156. Organizace ministerstva vnitra.

153

ZRUŠENO RMV č. 11/19
Provedl: Hil.

Organizace ministerstva vnitra

V souvislosti se sloučením ministerstva vnitra a ministerstva národní bezpečnosti v ministerstvo vnitra, schválil jsem novou organizaci ministerstva vnitra.

Současně jsem pověřil náměstky ministra vnitra plnění těchto úkolů.

Prvním náměstkem ministra vnitra plukovníku Antonínu

Procházce podřizují :

I. - V. správu ministerstva vnitra,

V. odbor ministerstva vnitra;

náměstkou ministra vnitra kaptně Karlu Kotsalovi podřizují :

Správu veřejnosti ministerstva vnitra,

VII. a VIII. správu ministerstva vnitra,

I., II. a III. odbor ministerstva vnitra;

náměstkou ministra vnitra generál-majoru Oskaru Jelenovi

podřizují :

hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráž,

VI. správu ministerstva vnitra,

správa civilní obrany,

správa požární ochrany,

IV. odbor ministerstva vnitra;

náměstkou ministra vnitra plukovníku Jindřichu Kotalovi

podřizují :

hlavní správa veřejné bezpečnosti,

opisovat dle RMV č. 6/15 č. 6

Titulní list jednoho z prvních Barákových rozkazů. Zdroj: ABS

Pod ministra vnitra Rudolfa Baráka spadaly: Vnitřní správa MV (pomocný ministrův aparát, později sekretariát ministra); Správa kádruů MV; Inspekční oddělení MV; III. oddělení MV (šifrování, od roku 1955 postupně VI. odbor MV a později Zvláštní správa MV); VIII. správa MV (ochrana stranických a státních funkcionářů); Rudá hvězda (sportovní klub MV). Rozkazem z 15. ledna 1955 si Barák podřídil ještě I. správu MV (rozvědka, protože Barák pochopil její mnohostranný význam pro sebe i své postavení).²³

I. náměstek MV plk. Antonín Prchal (koncem března 1956 odvolán a po několika měsících propuštěn z MV, nahradil jej stranický aparátčík Josef Kudrna) řídil: I. správu MV (rozvědka, od 15. ledna 1955 podřízena ministroví); II. správu MV (kontrarozvědka, proti vnější špionáži); III. správu MV (politická kontrarozvědka, proti vnitřnímu nepříteli); IV. správu MV (ekonomická kontrarozvědka, proti špionáži a sabotážím v hospodářství) a V. správu MV (ochrana dopravy a spojů před špionáží a sabotážemi). Od 15. ledna 1955 pak Prchal dostal jako náhradu za rozvědku VI. správu MV (hlavní správa vojenské kontrarozvědky, která byla, možná překvapivě, od roku 1951 součástí Státní bezpečnosti, což umožňovalo vnější kontrolu armády). Dále Prchal řídil V. odbor (boj proti emigraci ze SSSR, v roce 1955 začleněn do III. správy MV).

Náměstek ministra vnitra plk. Karel Košťál (odvolán pro podíl na nezákonných postupech proti vězněným komunistům koncem března 1956 spolu s Antonínem Prchalem, ve funkci jej nahradil Štefan Demjan) řídil: Správu vyšetřování MV (vyšetřování protistátní politické trestné činnosti), VII. správu MV (sledování, zatýkání, osobní a domovní prohlídky), IX. správu MV (výzkum, vývoj, výroba a instalace operativní techniky, např. odposlechů, vyhledávání nepřátelských agentů-radistů, rušení zahraničního rozhlasového vysílání). Dále náměstek Košťál řídil I. zvláštní odbor MV (evidence a archiv), II. zvláštní odbor MV (cenzura korespondence), III. odbor MV (pasy a víza, zrušen 1. srpna 1956), V. zvláštní odbor (vznikl 1. listopadu 1955 vyčleněním agendy vyhledávání nepřátelských agentů-radistů z IX. správy MV) a VI. zvláštní odbor (vznikl 1. listopadu 1955 vyčleněním agendy rušení zahraničního rozhlasového vysílání z IX. správy MV).

Náměstek ministra vnitra generálmajor Oskár Jeleň (nahrazen 3. ledna 1955 Ludvíkem Hlavačkou) řídil Hlavní správu Pohraniční a Vnitřní stráž (vojensky organizované jednotky k ostraze hranic a důležitých objektů ve vnitrozemí), Správu civilní obrany (útvary pro zvládání živelných katastrof a mimořádných situací), Správu požární ochrany a IV. odbor MV.

²³ ABS, TRMV č. 6 z 15. 1. 1955, Organisaace ministerstva vnitra – změna.

Náměstek ministra vnitra plk. Jindřich Kotal řídil: Hlavní správu Veřejné bezpečnosti, Správu nápravných zařízení (ostraha a správa vězeňských zařízení), Správu tisku a Letku MV.

Náměstek ministra vnitra Karel Klíma řídil Hospodářskou správu, Zdravotnickou správu, Archivní správu, Spojovací odbor, Ústřední dům MV (kulturní zařízení), Hlavního účetního a Finanční odbor.²⁴

Uvedené rozvržení se samozřejmě v průběhu doby měnilo, a to dílem díky reorganizacím, dílem díky průběžným kádrovým „změnám“.

Na základě usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ z 9. listopadu 1953 a následně Tajného rozkazu ministra vnitra číslo 197 článek 212 z 31. prosince 1953 byly zřízeny dne 1. ledna 1954 krajské správy MV a okresní oddělení MV. Do nich byla začleněna krajská a okresní velitelství StB a VB. Tato úprava znamenala první sjednocení Veřejné a Státní bezpečnosti do jediného celku v rámci kraje. Státní bezpečnost (ačkoliv se o ní v tomto období ve struktuře jasně nehovořilo) přímo řídil I. zástupce náčelníka KS MV, Veřejnou bezpečnost kontroloval jeho zástupce. Státobezpečnostními odbory byly:

II. odbor – kontrarozvědka (problematika zahraniční organizace, reemigranti, Němci, Jugoslávci, Řekové, Skupina přeshraničních spojů),

III. odbor – vnitřní zpravodajství (sionisté, „bývalí lidé“, církve a náboženské organizace, teroristická činnost),

IV. odbor – ekonomická kontrarozvědka (energetika a stavebnictví, těžké strojírenství, chemie, plánování, finance, lehký průmysl, distribuce).

Ve struktuře KS MV je vynecháno označení „I. odbor“, rezervované pro rozvědný odbor podřízený po stránce služební centrále rozvědky, který byl pak v období 1969–1989 veden jako oblastní odbor I. správy FMV. Úkolem tohoto odboru bylo zejména tipovat vhodné kandidáty pro spolupráci v zahraničí a plnění kontrarozvědných úkolů na území státu. Jako součásti krajské správy MV byly zařazeny i odbor vyšetřování a další zajímavé složky: krajský odbor nápravných zařízení (řídil věznice v kraji), 1. zvláštní oddělení (evidence svazků StB) a 2. zvláštní oddělení (kontrola korespondence).²⁵

Takový byl základní rámec, který měl vyplnit Rudolf Barák. Je třeba zdůraznit, že ministerstvo vnitra roku 1953 nebylo Barákovým dílem. Neměl k tomu potřebné zkušenosti ani odborné znalosti. O tom, jak bude vypadat bezpečnostní aparát, bylo rozhodnuto v Moskvě. Rudolf Barák měl být vykonavatelem nové koncepce.

²⁴ ABS, TRMV č. 144 částka 156 z 1. 10. 1953, Organizace ministerstva vnitra.

²⁵ NA, f. ÚV KSČ, 02/5 (Politický sekretariát 1951–1954), svazek (dále sv.) 74, archivní jednotka (dále arch. j.) 195, bod 17.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.